

dr Aldona CHLEWICKA

*Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
Akademia Bydgoska*

Książka polska w Bydgoszczy w okresie międzywojennym

Na mocy traktatu pokojowego podpisanego przez Niemcy 28 czerwca 1919 r. Bydgoszcz powróciła do Polski i włączona została do województwa poznańskiego. W wyniku silnego odpływu ludności niemieckiej po czerwcu 1919 r., w latach dwudziestych liczba polskich mieszkańców miasta zwiększyła się niemal trzykrotnie. Szybko nastąpiło przejęcie przez Polaków instytucji zarówno kulturalnych i oświatowych jak i zakładów przemysłowych, handlu itp. Jednak w chwili odzyskania niepodległości w Bydgoszczy prawie nie istniała książka polska. Gród nad Brdą, miasto ukochane przez Niemców, ich „mały Berlin”, w okresie zaborów poddane było szczególnym procesom zniemczania. Szeroko zakrojona, pruska polityka wynaradawiania sprawiła, że Bydgoszcz była określana mianem „polskiej Beocji”. Dopiero w pierwszych latach niepodległości pojawili się w niej uznani pisarze. Na krótko zamieszkali tu: Józef Weysenhoff i Antoni Chołoniewski, Władysław Umiński. Natomiast na miejsce dłuższego pobytu wybrał Bydgoszcz Adam Grzymała-Siedlecki. Jak wynika z listy członków Związku Zawodowego Literatów Polskich w Poznaniu, środowisko bydgoskie reprezentowało 13 twórców. W mieście działało kilka stowarzyszeń i organizacji których celem było propagowanie polskiej książki i kultury: Rada Artystyczno-Kulturalna, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe i in. Jedną z bardziej interesujących inicjatyw podjęto w 1924 r. Było nią powołanie Komitetu Sienkiewiczowskiego dla ufundowania pierwszego w Polsce pomnika autora „Krzyżaków”. Pomnik dłuta Konstantego Laszczki, stanął w Bydgoszczy w 1927 r. Wśród ciekawszych poczynań międzywojennej Bydgoszczy warto zwrócić także uwagę na działalność Teatru Miejskiego prowadzonego m.in. przez Ludwika Dybizbańskiego i Władysława Stomę. Na deskach teatru wystawiano zarówno dzieła polskie jak i obce, klasykę i dramaty współczesne.

Na naukową działalność instytucji bydgoskich składały się przede wszystkim publikacje pracowników Państwowego Instytutu Rolniczego, (m.in. prace Włodzimierza Kulmatyckiego - założyciela pierwszej w Polsce placówki na-

ukowo-rybackiej, entomologa dr Stefana Kelera, lepidopterologa Sergiusza Tolla).

W mieście funkcjonowało kilka wydawnictw, spośród których najbardziej zasłużony był Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska” założony przez Władysława Kościelskiego. Siedzibą Instytutu była Warszawa, ale drukarnia mieściła się w Bydgoszczy. „Biblioteka Polska” publikowała przede wszystkim literaturę piękną, m.in. w seriach: „Biblioteka Boya”, „Wielka Biblioteka”, dzieła historyczne, a także publikacje z zakresu sztuki, wojskowości, itp. oraz czasopisma np. „Przegląd Warszawski”, „Polonista”.

Intensywnie rozwijał się ruch księgarski. Do grona najlepszych firm zaliczyć należy: Księgarnię Bydgoską - prowadzoną przez bibliofilów Narcyza Gieryna i Leona Poślusznego, Księgarnię Braci Bazańskich, jak również księgarnię Jana Idzikowskiego. Nietypowy charakter miała Książnica Samokształceniowa Konstantego Chmielewskiego, działająca w latach 1921-1935. Figurowała ona w bydgoskich rejestrach handlowych jako księgarnia, choć prowadziła działalność nakładczą.

Pierwszą polską gazetą codzienną, która trwale wpisała się w życie grodu na Brdą był „Dziennik Bydgoski”, ukazujący się od 2 grudnia 1907 r., założony, redagowany i wydawany przez Jana Teskę. W Bydgoszczy ukazywały się też: „Gazeta Bydgoska”, „Słowo Wielkopolskie” - redagowane przez Stanisława Nowakowskiego i wiele innych. Jedynym pismem o poziomie naukowym wychodzącym w grodzie nad Brdą był „Przegląd Bydgoski”, kwartalnik, powołany do życia w 1933 r. przez Zygmunta Malewskiego. Jedną z ciekawostek Bydgoszczy był „Pierwszy Polski Kalendarz Astrologiczny” redagowany przez astrologa i esperantystę Franciszka Augustyna Prengla. Efektem intensywnej działalności oświatowej było ukazanie się kilku pisemek młodzieży szkolnej np. „Ogniw” i „Żaczka Świętojańskiego”.

Olbrzymie znaczenie dla krzewienia kultury i książki polskiej miała działalność bydgoskich bibliotek. Największą była założona w 1903 r. Biblioteka Miejska. Jednak do 1920 r. miała ona wybitnie niemiecki charakter. Głównym zadaniem dr Witolda Bełzy, obejmującego tuż po odzyskaniu niepodległości przez Bydgoszcz stanowisko dyrektora placówki, było spolszczenie księgozbioru. Dzięki jego staraniom Biblioteka, powiększyła się o ponad 65 tys. tomów, z czego 56 tys. stanowiły dzieła polskie. Należy pamiętać, że oprócz swojej podstawowej działalności Biblioteka Miejska uczestniczyła aktywnie w życiu społecznym i kulturalnym miasta. W gmachu Biblioteki odbywały się najróżniejsze spotkania i odczyty naukowe. Tutaj miały swoją siedzibę: Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy i Towarzystwo dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego. W murach Książnicy działał też Uniwersytet Powszechny i latach 1933-1939 redakcja „Przeglądu Bydgoskiego”. Jedną z sal zajmowała pracownia bydgoskiego malarza Jerzego Rupniewskiego. Była więc

w tym okresie Biblioteka ważnym miejscem promieniowania kultury polskiej. Z pozostałych bibliotek, charakter naukowy miały biblioteki: Naukowego Bydgoskiego Towarzystwa Lekarskiego na Obwód Nadnotecki i Towarzystwa Numizmatycznego.

Dużą rolę w repolonizacji społeczeństwa Bydgoszczy odgrywały towarzystwa o charakterze społeczno-oświatowym. Największe zasługi w propagowaniu czytelnictwa wśród uboższych warstw ludności miasta miało Towarzystwo Czytelni Ludowych i utworzona w 1907 r. z inicjatywy Haliny Warmińskiej Czytelnia dla Kobiet. Popularyzacją literatury zajmowało się Towarzystwo Kulturalno-Oświatowo-Wydawnicze „Rozwaga”, skupiające pracowników firm wydawniczych, działaczy oświatowych i kulturalnych.

Nie było w mieście szkoły wyższej, ale zasobne były biblioteki kilku szkół średnich, np. Gimnazjum Klasycznego. W jego liczących ponad 13 tys. zbiorach znajdowało się wiele cennych druków - 8 inkunabułów i niezwykle ceniony przez znawców druk - „Theuerdank” - z 1517 r. Także szkoły niższego szczebla posiadały większe lub mniejsze księgozbiory. Wśród księgozbiorów o charakterze fachowym wyróżniały się: biblioteka Szkoły Podchorążych dla Podoficerów i księgozbiór Szkoły Centralnej Mechaników Lotniczych. Nie brakowało też bibliotek zakładowych np. przy Fabryce Płyt Fotograficznych „Alfa” i przy Gazowni Miejskiej. W Bydgoszczy istniały również czytelnie płatne, np. Wypożyczalnia Książek Lektora czy mającej swoją siedzibę w Księgarni Bydgoskiej, wypożyczalnia „Sekwana”.

Choć zapóźniona w stosunku do innych miast odrodzonej Polski książka z grodu nad Brdą poszerzała kręgi swojego oddziaływania, a dowodem tego może być choćby fakt, że Biblioteka Miejska w Bydgoszczy znalazła się pod koniec okresu międzywojennego wśród najintensywniej rozwijających się bibliotek w kraju.

The Polish book in Bydgoszcz in interwar period

Summary

When in 1920 Bydgoszcz recovered independence in this strongly become Germanized city - called earlier - „the small Berlin” - Polish institutions started to develop. Application for Polish word was great. Writers have come. The schools have come to existence. The number of Polish journals, libraries, publishers and bookshops has increased and they made Polish book more popular.